

УДК 338.24.658.14

Н. С. КРИШТОФ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Досліджено механізми державної політики розвитку малого та середнього підприємництва. Державна політика щодо розвитку підприємництва повинна створити фінансово-економічні механізми стимулювання розвитку підприємництва через зниження податкових ставок, зменшення бази оподаткування, збільшення податкового періоду.

The mechanisms of public policy of development of small and middle enterprise are probed in the article. A public policy in relation to development of enterprise must create the financially economic mechanisms of stimulation of development of enterprise through the decline of tax rates, diminishing of base of taxation, increase of tax period.

Україна розбудовує національну економіку на ринкових засадах, упроваджуючи сучасний прогресивний досвід щодо сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, в якому зайнято майже половину населення, що працює. Згідно з аналізом European Business, кількісний стан розвитку малого підприємництва в Україні знаходиться на рівні Європейського Союзу (ЄС).

У демократичних країнах світу мале та середнє підприємництво визнається одним із головних чинників політичної та соціальної стабільності суспільства. Європейська хартія малого бізнесу (далі – Хартія) визнає, що мале підприємництво – кістяк економіки ЄС, ключове джерело робочих місць та інкубатор бізнес-ідей, отже, намагання ЄС побудувати нову економіку (за положеннями Хартії) будуть успішними лише тоді, коли мале підприємництво перебуватиме у фокусі уваги як держави, так і всього суспільства [1].

В Акті малого бізнесу, затвердженому конгресом США, проголошено, що збереження та розширення малого підприємництва є визначальним чинником економічного благополуччя громадян країни, отже, і національної безпеки США [13]. Таке важливе значення малого підприємництва для політичної та соціальної стабільності демократичних суспільств зумовлюється тим, що воно виконує, насамперед, соціальні функції [4], а саме: створення додаткових робочих місць, зниження рівня безробіття, подолання бідності (розв'язання цих проблем є однією з найважливіших функцій держави); формування середнього класу, тобто такого прошарку населення, який готовий до відповідальності за сталий розвиток країни (одне з головних завдань соціально орієнтованого ринкового суспільства); створення та підтримання конкурентного середовища й обмеження монополізму великих підприємств (одна з головних цінностей для людини, бо надає громадянам-споживачам можливість вільного вибору товарів).

У 2009 р. Урядом України та Європейською Комісією була підписана Декларація про встановлення співробітництва щодо політики у сфері розвитку малих і середніх підприємств. Декларація стала практичним втіленням реалізації Хартії, до якої Україна приєдналась у липні 2008 р. Налагоджується практична робота між структурами ЄС і Держкомпідприємництва України. Необхідно проаналізувати наявні проблеми розвитку підприємництва з урахуванням вступу нашої держави до Світової організації торгівлі й формування нових механізмів співпраці з ЄС. Проблеми інституційного та фінансового забезпечення розвитку підприємництва набувають у сучасних умовах нової актуальності.

Необхідно також переглянути та вдосконалити законодавчі й фінансово-економічні механізми державної політики щодо розвитку підприємництва, окреслити якісні характеристики соціально-економічного середовища підприємницької діяльності, розробити стимули інноваційного та інвестиційного характеру перспективних напрямів його розвитку. Усе це вимагає переосмислення ролі малого та середнього підприємництва в економічній системі країни.

За часів незалежності України неодноразово проголошувалося, що розвиток малого підприємництва є одним із пріоритетів державної політики [9; 11]. Головна проблема, що з нею стикається система державного управління в Україні, – низька якість виконання державних рішень, невиконання або ж вибіркоче виконання національного законодавства (у першу чергу, самими органами державної влади). Низька якість державного управління в Україні породжує проблеми, від яких потерпає мале підприємництво, а саме: відсутність чітко сформульованої та виконуваної державної політики у сфері підтримки малого підприємництва; підвищення адміністративних бар'єрів та надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів малого підприємництва; корупція в органах державної влади, яка спонукає суб'єктів підприємництва до ведення діяльності в "тіньовій зоні".

Ці проблеми створюють непорозуміння щодо розвитку малого підприємництва і, відповідно, гальмують розбудову демократії та громадянського суспільства в Україні. За наявності несприятливих адміністративних умов його рушійною силою залишається лише підприємницький потенціал громадян України, які в нинішніх умовах не чекають допомоги від держави, а творять свій добробут своїми руками, на власний розсуд і за рахунок власних ресурсів.

На сьогодні залишаються недостатньо вивченими питання ефективності державної політики підтримки та розвитку малого та середнього підприємництва, що значною мірою визначається відсутністю наукових досліджень суті фінансово-економічних механізмів розвитку малого та середнього підприємництва та його ефективності в цілому.

Вагомий науковий внесок у дослідження питань малого та середнього підприємництва зробили праці О. Амоші, З. Варналія, Л. Воротіної, В. Воротіна, А. Гальчинського, В. Гейця, Л. Донець, С. Дриги, О. Кужель, Д. Ляпіна, К. Ляпіної, В. Семиноженка, С. Соболя, Ю. Єханурова.

Актуальність розгляду особливостей механізмів державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва зумовлена, перш за все, тим, що Україна розбудовує національну економіку на ринкових засадах, упроваджуючи сучасний

прогресивний досвід сприяння розвитку підприємництва як цілісної системи, та вимагає чіткого визначення функцій та механізмів державної політики щодо розвитку підприємництва. Невід'ємними складовими сучасного підприємництва є мале та середнє підприємництво, на яке покладаються функції прискорення структурної перебудови економіки та підвищення організаційної ефективності використання національних ресурсів. Проблематика є надзвичайно актуальною для сьогодення України в умовах економічної та політичної нестабільності. Враховуючи недостатньо глибоке вивчення проблеми результативного та ефективного поєднання механізмів державної політики в галузі підприємництва, приведення його у відповідність до вимог ЄС, з огляду на прагнення України стати повноправним членом європейської спільноти, зазначені питання потребують детальнішого вивчення.

У цій статті автор має на меті визначити головні завдання державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва. Визначальними принципами нової системи державного управління мають стати: демократизм і законність, доцільність і передбачуваність, прозорість і врахування громадської думки. Державна політика щодо малого підприємництва в сучасних умовах має будуватися на засадах збереження досягнутих результатів стосовно кількісного стану розвитку малого та середнього підприємництва, поліпшення якісного стану їхнього розвитку та забезпечення досягнення вищого рівня.

На сьогодні в Україні питання регіонального розвитку та регіональної політики є надзвичайно актуальними як у контексті зміцнення позитивних економічних тенденцій, так і щодо реалізації євроінтеграційного курсу нашої держави.

Становлення малого підприємництва в Україні відбувається одночасно зі становленням її незалежності та формуванням ринкових основ економіки. Темпи розвитку малого підприємництва в Україні є недостатніми для забезпечення виконання всього комплексу притаманних йому функцій в економічній системі держави. Темпи зростання кількості малих підприємств упродовж останніх років мали тенденцію до зниження. Аналіз регіональних аспектів малого підприємництва дозволяє дійти висновку, що сьогодні головними чинниками розвитку є відповідні нормативно-правове поле та інституційно-інфраструктурна база в регіонах. Подальший розвиток малого підприємництва потребує формування і здійснення відповідної ефективної та гнучкої регіональної політики.

Регіональну політику сприяння розвитку малого підприємництва необхідно розглядати як один із найпріоритетніших напрямів діяльності місцевих органів влади щодо забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку територій. Важливість урахування регіональних особливостей під час розроблення політики підтримки підприємництва пов'язано з тим, що воно переважно зорієнтоване на місцеві ринки. Під регіональною політикою розвитку підприємництва слід розуміти, з одного боку, чітко опрацьовану в законодавчому аспекті практичну діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в усіх регіонах країни, спрямовану на створення необхідного комплексу умов розвитку підприємництва, а з іншого – соціально-економічні заходи, здійснювані на базі загальнодержавної політики, закріплені в законодавстві самими регіонами для досягнення тих чи інших регіональних і місцевих цілей і завдань [2].

В Україні реалізується Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва (далі – Національна програма) [9], в межах якої розроблені й реалізуються відповідні регіональні програми. Метою Національної програми є створення належних умов для реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, а також підвищення добробуту громадян України шляхом залучення широких верств населення до такої діяльності. У Національній програмі зазначено, що основною умовою її реалізації є спрямування дій місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва. Для цього необхідно впроваджувати дієві механізми взаємодії органів влади з громадськими організаціями підприємців на основі соціального партнерства. Взаємодія місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з підприємцями має забезпечуватися шляхом сприяння формуванню громадських колегій і координаційних рад та залучення до участі у формуванні та реалізації державної політики регіональних і галузевих об'єднань підприємців. Досвід реалізації регіональних програм дав можливість виявити головні перешкоди в розвитку підприємництва на місцевому рівні та визначити найбільш продуктивні напрями діяльності [7]. До таких напрямів належить упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності. Воно відбувається в межах реалізації на місцях єдиної державної регуляторної політики і включає формування нормативно-правової бази у сфері підприємництва, перегляд чинних нормативних актів на відповідність до вимог ринкових відносин. Поширюється практика публічного обговорення проектів законодавчих і регуляторних актів на засіданнях координаційних рад з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва із залученням підприємців і громадськості.

Важливу роль у реалізації державної регіональної політики відіграє Український фонд підтримки підприємництва. За його безпосередньою участю започатковано формування єдиної державної системи підтримки підприємництва.

Збереження досягнутих результатів щодо кількісного стану розвитку малого підприємництва базується на принципі непогіршення умов ведення господарської діяльності та високому ступені інертності в ставленні громадян до дій державної влади. Ця складова державної політики має реалізовуватися на основі збереження наявних норм спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва. Друга складова – поліпшення якісного стану розвитку та забезпечення досягнення вищого рівня. За кількісними показниками стану розвитку малого підприємництва Україна досягла середнього рівня країн ЄС, але за якісними – вітчизняне мале підприємництво залишається на початковому рівні. Це визначає необхідність формування нової державної політики. Побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу неможлива без підвищення підприємницької активності її громадян. Мале підприємництво є одним із провідних секторів ринкової економіки і значною мірою впливає на темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику внутрішнього валового продукту, структурну перебудову економіки, характеризується швидкою окупністю витрат. Мале підприємництво відіграє важливу роль у насиченні ринку споживчими товарами та послугами

повсякденного попиту, створенні додаткових робочих місць. Воно, як правило, має високу мобільність, формує новий соціальний прошарок підприємців-власників, сприяє послабленню монополізму, розвитку конкуренції [2].

Розвиток малого підприємництва в економіках перехідного типу розглядається як один із найважливіших факторів сприяння виходу з кризи, забезпечення економічного зростання та соціальної стабільності в суспільстві. Суб'єкти малого підприємництва не потребують значного фінансування та особливих зусиль з боку держави для свого розвитку, але роблять неоціненний внесок у розв'язання проблем трансформаційного, економічного та соціально-психологічного характеру [1]. Для створення сприятливих умов розвитку підприємництва місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування необхідно зосередити увагу на реалізації системи заходів регіональної політики:

1) у сфері регуляторної політики та вдосконалення нормативної бази – розроблення та прийняття регуляторних актів, спрямованих на поліпшення підприємницького середовища; обрахування економічного ефекту від упровадження нормативних актів; перегляд чинних нормативних актів щодо їхньої відповідності до вимог ринкової економіки;

2) у сфері фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва – розроблення та реалізація цільових програм фінансової підтримки пріоритетних для регіону бізнес-проектів; розвиток мережі регіональних фондів, залучення коштів іноземних кредитних ліній; створення механізму залучення інвестицій у сектор підприємництва;

3) у сфері сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва – сприяння переданню на пільгових умовах в оренду або у власність суб'єктам малого підприємництва невикористаних виробничих площ та приміщень, обладнання та іншого майна, створення в регіонах центрів “єдине вікно” щодо комплексного надання державних адміністративних послуг при започаткуванні підприємницької діяльності; сприяння організації та проведенню виставок, ярмарків продукції, виробленої суб'єктами малого підприємництва; підготовка та реалізація міждержавних програм співробітництва на двосторонній основі.

Діяльність місцевих органів влади з розвитку малого підприємництва передбачає такі важливі напрями залучення суб'єктів підприємництва до виконання регіональних державних замовлень: відродження народних промислів, розвиток підприємництва у сфері “зеленого” туризму; надання необхідної організаційно-методичної допомоги; реалізація проектів залучення до малого підприємництва малозахищених верств населення. Реалізація цих напрямів значною мірою сприятиме подальшому розвитку малого підприємництва як чинника ринкової трансформації економіки регіонів та основи зміцнення ресурсного потенціалу.

Кабінет Міністрів України 21 травня 2009 р. на спеціальному засіданні з питань розгляду і затвердження антикризових заходів, спрямованих на підтримку розвитку підприємництва, ухвалив 27 законодавчих актів щодо підприємництва, поданих на розгляд Держкомпідприємництвом [5], спростивши систему реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців і затвердивши заходи із запровадження системи електронної державної реєстрації.

Цим суттєво зменшено бар'єри при започаткуванні підприємницької діяльності. Уряд ввів мораторій до 2011 р. на проведення органами державного нагляду (контролю) планових і позапланових перевірок суб'єктів підприємницької діяльності. Мораторій поширюється на всі позапланові перевірки, крім тих випадків, коли про перевірку попросять самі підприємці, або за умови надходження скарги в органи держконтролю. Дія мораторію не стосується планових перевірок суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику, а також перевірок дотримання податкового законодавства та відрахувань до бюджету. Передбачається, що в разі виявлення порушень у діяльності підприємців, контрольні органи не накладатимуть відразу штрафні санкції, як це було досі, а робитимуть припис про усунення виявлених порушень упродовж 30 днів. Штраф стягуватиметься лише в разі неусунення порушення в зазначений строк. Це сприятиме підвищенню стабільності підприємницької діяльності.

Внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України “Про встановлення порядку виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку”. До переліку бланків документів суворого обліку занесено копії судових рішень. Це дозволить унеможливити підробку копій судових рішень, що, у свою чергу, забезпечить ефективний захист законних прав громадян, а також усуне одну з найсуттєвіших перешкод у соціально-економічному розвитку країни – рейдерство.

Уряд України упорядкував видачу документів дозвільного характеру у сферах господарської діяльності. Відповідно до зазначеної постанови видача документів дозвільного характеру місцевими дозвільними органами обов'язково здійснюється через дозвільні центри (так зване “єдине вікно”). Запроваджується електронна система контролю обігу документів, поданих для отримання документів дозвільного характеру, а також контролю своєчасності їхньої видачі. Дозвільні органи зобов'язані інформувати бізнес про вимоги видачі документів дозвільного характеру. Виконання всіх заходів, передбачених постановою, стане важливим кроком у реформуванні дозвільних процедур, сприятиме вдосконаленню системи відносин між державою та бізнесом.

На розширеному засіданні з питань розгляду антикризових заходів, спрямованих на розвиток підприємництва, Кабмін затвердив законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств”, де визначено поняття рейдерства. Крім того, законопроектом пропонується розширити повноваження Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку в частині надання експертного висновку, тим самим захищаючи права акціонерів господарських товариств. Для уникнення необґрунтованих позовів та накладення арештів на рахунки господарських об'єктів пропонується зміни до норм, що регламентують розгляд заяв щодо оскарження рішення загальних зборів господарських товариств. Суд не повинен вживати таких заходів забезпечення позову, які пов'язано з втручанням у внутрішню діяльність товариств. Пропонується також посилити кримінально-адміністративну відповідальність за участь у рейдерстві та сприяння йому.

Було внесено зміни до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу України та до законів України

“Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців” і “Про господарські товариства”. Було також визначено порядок сплати та зарахування пенсійних внесків фізичними особами, які працюють за спрощеною системою оподаткування, а також порядок сплати та зарахування сум внесків на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування, сплачених фізичними особами – суб’єктами підприємницької діяльності. У Державному казначействі України передбачено відкрити спеціальний рахунок Пенсійного фонду України (ПФУ) для сплати страхового внеску підприємцями – фізичними особами, які працюють за спрощеною системою оподаткування.

Державна податкова адміністрація України та ПФУ зобов’язані проінформувати платників єдиного та фіксованого податків про наявність такого рахунка та про дані, які платник повинен зазначити у платіжному дорученні. При цьому ПФУ впродовж трьох років заборонено проводити перевірки підприємців – фізичних осіб, які працюють за спрощеною системою оподаткування та сплачують внески на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування. Також передбачається, що ПФУ щорічно проводитиме звірення страхових внесків на рахунках платників з урахуванням встановленого розміру мінімального страхового внеску у відповідному періоді. За результатами цієї процедури на адресу платників повинні направлятися відповідні акти звірення щодо стану розрахунків за страховими внесками. Дані про сплату цих внесків ПФУ вноситиме до системи персоналізованого обліку для врахування під час нарахування пенсій. Від сплати додаткових внесків до ПФУ було звільнено фізичних осіб спрощеної системи оподаткування, які вже отримують пенсію за віком або за інвалідністю і при цьому не мають найманих робітників.

Учасники форуму “Влада і бізнес – партнери”, який відбувся 25 травня 2009 р., зазначали, що в кризових умовах урядова та податкова політика щодо підприємництва мають бути більш раціональними. Згідно з ухваленою форумом Національною доповіддю про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні з метою зниження податкового тиску на українських підприємців необхідно, зокрема, зберегти спрощену систему оподаткування малого підприємництва. Крім того, на думку керівника робочої групи з підготовки доповіді З. Варналія, потрібно застосовувати елементи спрощеної системи оподаткування до середніх та великих підприємств. Неприпустимою є практика збирання податків наперед і запровадження додаткових платежів до бюджету (прикладом є урядова постанова № 366, відповідно до якої підприємці, які працюють за спрощеною системою оподаткування, мають додатково сплачувати податки до ПФУ – такими непослідовними діями провокується ще більша недовіра до влади).

За підсумками форуму “Влада і бізнес – партнери” був виданий Указ Президента України, спрямований на усунення адміністративних бар’єрів для підприємництва під час світової фінансової кризи. Зокрема, в Указі зафіксовано низку заходів щодо вдосконалення системи оподаткування шляхом спрощення процедури адміністрування і сплати податків та зборів; поетапного зниження податкового навантаження на суб’єктів підприємництва; зменшення податкового тиску на фонд оплати праці та запровадження єдиного соціального внеску (податку); забезпечення гармонізації податкового та бухгалтерського обліку.

Місцеві державні адміністрації, відповідно до Указу, зобов'язані вжити заходів щодо якісного поліпшення Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва [6] та відповідних регіональних програм.

Створення державою якісно нового середовища для розвитку малого підприємництва сприятиме сталому економічному зростанню, створенню нових робочих місць, структурній перебудові економіки в цілому. Встановлення справедливих, прозорих і передбачуваних “правил гри”, усунення необґрунтованих регуляторних, бюрократичних та ресурсних бар'єрів у розвитку підприємництва, а також заохочення підприємництва до здорової конкуренції – ефективні кроки на шляху подолання наслідків економічної кризи і створення сприятливих умов максимального використання потенціалу підприємництва для забезпечення економічного розвитку України.

Україна має формувати механізми підтримки суб'єктів підприємництва з урахуванням міжнародної практики та власних українських традицій. Необхідно вирішити проблеми підприємництва і перетворити його на рівноправний та ефективний сегмент української економіки. Державна політика щодо підприємництва полягає в тому, що держава повинна вимагати від суб'єктів підприємництва виконання законодавчих та публічних обов'язків. Водночас держава не повинна втручатись у господарську діяльність суб'єктів підприємництва, а лише створювати умови для його ефективного розвитку.

Україна розбудовує національну економіку на ринкових засадах, упроваджуючи прогресивний досвід розвинутих країн щодо сприяння розвитку підприємництва. На мале підприємництво України покладаються функції прискорення структурної перебудови економіки. Головний принцип державної політики – забезпечити конкурентоспроможність України в світовій економіці. Серед пріоритетів державної політики щодо розвитку підприємництва України є формування сприятливого законодавчого, податкового та інвестиційного середовища.

Література:

1. *Варналій З. С.* Мале підприємництво України як чинник регіонального розвитку: стан та перспективи / З. С. Варналій, А. П. Павлюк // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 4. – С. 64–73.

2. *Варналій З. С.* Мале підприємництво: основи теорії і практики. – К.: Т-во “Знання”, 2003. – 302 с.

3. *Концепція державної регіональної політики*: Указ Президента України від 25 трав. 2001 р. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.

4. Мале підприємництво України – процес розвитку / [Д. В. Ляпін, Ю. І. Єхануров, О. В. Кужель та ін.]. – К., 2001.

5. Матеріали Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва. (Розширене засідання Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2009 р.). – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/index>.

6. Матеріали Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва. (Форум “Влада і бізнес – партнери”, 21 трав. 2009 р.). – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/inde>

7. Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва: стан виконання та заходи на 2004 рік : матеріали до засідання “круглого столу”, 17 верес. 2003 р. – К., 2003. – 20 с.

8. Проблемні питання розвитку підприємництва в Україні: регуляторна політика держави та заходи щодо підтримки малого та середнього бізнесу : інформ.-аналіт. та довідкові матеріали до парлам. слухань, 14 трав. 2003 р. – К., 2003. – 39 с.

9. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : Закон України від 21 груд. 2000 р. №2157-111. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>

10. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь / [К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін та ін.]. – К. : Держпідприємництво, 2008. – 226 с.

11. Україна та Росія. Державна політика щодо малого підприємництва / [Д. В. Ляпін, О. І. Ступницький та ін.] – К., 2002.

12. European charter for small enterprises. – <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/n26002.htm>. – (Матеріали порталу ЄС).

13. U.S. Small business administration // Матеріали порталу “Адміністрування малим бізнесом”. – Режим доступу : <http://www.sba.gov/regulations/sbaact/sbaact.pdf>

Надійшла до редколегії 11.01.2010 р.